

2. Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. - Львів, 2005.
3. Афонін Б.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності). - К., 2002.
4. Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль, 2002.

В. ПАНАСЮК (Чортків)
АРСЕН РІЧИНСЬКИЙ - ЕТНОЛОГ РЕЛІГІЇ

Останнім часом значну увагу дослідників привертає наукова та публіцистична спадщина А. Річинського як ідеолога та організатора українського церковно-національного руху на Волині в 20-30-ті роки ХХ ст. (Див.:1). Під цим кутом зору аналізується науковцями й найвизначніша праця А. Річинського «Особливості української релігійної свідомості», хоч, визнаємо, майже недослідженою залишається богословська і філософська складова у релігієзнавчій спадщині А. Річинського. У статті буде простежено становлення вчення А. Річинського про взаємозв'язок релігійного і етнічного у Біблії, зокрема про націю як Богом установлену вічну реальність. Основою для написання статті є видані в останні роки твори Арсена Річинського.

Глибоко проаналізувавши і визначивши особливості Українського Православ'я, зокрема його принципову окремішність від російського, А. Річинський поставив питання, чи не суперечить це універсальній природі християнства, для якого не існує «ні елліна, ні юдея», і чи не вимагало б це рішучого усунення всіх національних різниць, перетоплення всього людства у релігійний Інтернаціонал?

Підтримку така позиція знайшла в редакції католицького тижневика «Нова зоря» (Львів, 1926-1939), на сторінках якого декларувалося, що національний рух, спрямований на забезпечення, мовляв, «зелених» інтересів народу, має відійти на другий план перед релігійною вірою, яка стремить до загального, вічного щастя. А. Річинський натомість показав, що такий підхід, послідовно розвинений, призводить до цілковитої негачії національного моменту, як людського, «суєтного», суперечить панівним тенденціям часу, процесам самовизначення націй не тільки в політичному а насамперед в духовному відношенні. Це – по-перше. А по-друге, це не реально, бо ж на ділі навіть католицтво засвоюється кожним народом інакше й набуває у кожного своєрідних національних прикмет (3, 19-20).

Не задовольнила А. Річинського й розроблена Олександром Лотоцьким більш виважена концепція співвідношення національного і релігійного церкви й нації, згідно з якою універсальний зміст християнства, природно, виражається у тих чи інших національних формах. Наслідком цього є становлення і розвиток у людській історії національних церков — Болгарської і Грецької, Грузинської і Російської, Румунської та інших, зокрема й Української (4).

У цьому випадку, зауважив А. Річинський, ми маємо знецінення національного як тимчасового, службового, несуттєвого, ілюзорного. Національне лише толерується Істотним, а вічним, реальним є релігія, явлена у Вселенській Церкві. У поняттях Канта вона є «ноумен» а нація — «феномен». Єдино правильною позицією є визнання нації, національного складового ноуменального світу причетними до реального вічного світу Божої благодаті (2, 273).

У пошуках істини дослідник звернувся до Святого Письма, зокрема до аналізу книги Буття мовою оригіналу. Бог там виступає як Елогім (дослівно - «боги») та Ягве - Грядущий (в однині), а інколи в парі — Ягве – Елогім. Діє ж *Елогім* як один Елогім *створив, сказав, бачив, назвав, зробив*. Відтак Бог, зробив висновок А. Річинський — це Єдність у багатоманітті. Бог — це многота (множинність) і різнорідність. Підтверджує сказане і дія Ягве-Грядущого (в однині) як множинності: *„сказав Ягве дійдемо вниз і помішаймо їх мови“*.

Цей самий сюжет у Законі Божому протоієрея Серафима Слобідського інтерпретовано дещо по-іншому: „У творенні світу однаковою мірою брали участь усі три Лиця Пресвятої Трійці - Отець Син і Святий Дух як Триєдиний Бог, Єдиносущий і Нероздільний. Слово «Бог» у цьому місці в оригіналі поставлено у множині — «Елогім», тобто Боги (однина Елоак чи Ел - Бог), а слово «сотворив» — «бара» поставлено в однині. Таким чином, первісний текст Біблії з перших своїх рядків вказує на єдиносущність Лиць Святої Трійці, кажучи: „На початку сотворили Боги (Три Лиця Святої Трійці) небо і землю“ (6) . Тобто тут ми бачимо більш стисле догматичне розуміння книги Буття, богослов'я ж А. Річинського вільніше, що відкриває йому шлях до наступних творчих пошуків.

Єдність у множинності як визначальна характеристика Бога Творця з необхідністю стає домінантою створеного Ним світу і найперше людини, яка була створена „в образ Божий“. Богоподібність людини, за словами А. Річинського, стоїть в якомусь таємничому зв'язку із сутнім роздвоєнням людини — початком множинності й різнорідності. Досконала людина як така є єдністю у множинності, передовсім союзом протилежностей чоловіка та жінки.

„І нарече назву їм – людина в той день, як сотворив їх“ (Бут. 5: 1-2) Роздвоєність ця не тільки фізіологічна, вона закладена в найглибші основи людської психіки. Повна (цільна) людина — це союз статей, що взаємно доповнюють себе тілесно й духовно, це — духовно-тілесне подружжя. Людина, як „образ Божий“, є багатопостасною (2, 274). «Багатоманітності й різnorodності макрокосмоса — Божої природи — відповідає багатоманітність й різnorodність мікрокосмосу — людської істоти», — підсумував свої пошуки дослідник (2, 278).

Розділеність за статтю зумовила, а Бог людям заповів: множитися й наповнювати землю. Навіть після гріхопадіння Боже благословення кожного разу виявляється розмноженням. Старозавітним патріархам обіцяно велике потомство, з яких постане „множество народів“. „Я – Бог Всемогутній. Будь плідний і розмножуйся – народи і множество народів вийдуть від тебе“ (Бут. 35:11). Отже, на думку А. Річинського, Божий задум, як розкриває його Біблія, полягає у творенні многоти й різnorodності народів (2, 275).

Першим етапом у цьому була череда поколінь, яка виростала з одного коріння і мала спільну відповідальність до третього й четвертого, а то й до десятого коліна Так постає рід. Він єднає живих і мертвих, творить його воля Божа. „Того часу, говорить Господь, буду я Богом усім родам Ізраїлевим, а вони будуть моїм народом“ (Єр. 31:1). А з родів і поколінь на сторінках Біблії, зазначив А. Річинський, постає «народ — єдина соборна особистість понад час і простір, з єдиною моральною свідомістю і спільною відповідальністю» (2, 275-276).

А.Річинський не полишив знамениту фразу: «була вся земля — мова одна і слово одне» (Бут. 11:1), яку часто інтерпретують на означення ідеального стану що був до гріхопадіння і буде в кінці віків. Для нього — це лише вихідне положення, точка відліку. Як із пари прабатьків розмножується рід людський, так само з перших слів виростає мовне розмаїття світу. Це - не плата за гріх, це - не допуск Божий. Порізнило мови Боже Провидіння. Воно ж опікується долею народів і кожному з них визначає життєвий шлях, місце осідку й своєрідну роль у світі На підкріплення сказаного дослідник навів численні приклади із Святого Письма, де Господь визначає кожному народу місце проживання, причому не тільки для обраного народу, а й для невірних (2,276-277).

Більше того, А. Річинський зауважив, що в Біблії кожний народ має свого ангела-опікуна народної долі. Пророк Даниїл говорить про ангелів юдейського, грецького і перського народів (Дан. 10:13-14,20-21; 12:1). І Мойсей у своїй передсмертній пісні каже що „Всевишній наділяв спадщину народам і розселив синів

людських, і визначив оті кордони народів за числом ангелів Божих" (Втор. 32, 8).

З волі Божої - і розселення народів, і покарання їх за гріхи. Народи у Біблії несуть моральну відповідальність за свої дії. Святе Письмо, за словами А.Річинського переповнене прикладами, коли за проступки народи потрапляють в неволю або в розсіяння на чужині. Згодом, коли опам'ятаються, Бог повертає їх до рідного краю (2, 277).

У Новому Завіті, підкреслив дослідник, ще раз сказано, що кожний народ має виважену для нього епоху й межі його осідку. Там ще й вказано „передвічну мету національної диференціації людства «Від однієї крові сотворив (Бог) всякий народ людства («пан етнос» без пояснювального члена означає «будь-який народ», а не «увесь народ»), щоб пішли вони по всій поверхні Землі, визначивши наперед призначені часи й кордони оселення їх. аби шукали Господа »» (2, 277).

У визначенні А.Річинського будь-яка нація — це «єдина соборна особистість». Вона виростає і є продовженням в історії людської істоти. Як єдність багатоманітності та різновидності, нація тотожна людині. Тому знаменитий текст апостола Павла про „різницю дарів, служінь і дій", а Дух - один і Христос - один, і Тіло - одно, безпосередньо звернений до окремих членів общини Коринту (1 Кор. 12, 4-31) у А. Річинського перенесено на світ націй. Він добачив у ньому „ідеал соборної єдності, де кожна особистість (людина, нація) мислиться як необхідний член єдиного тіла (церкви), а цілісність виявляється у гармонійній спільноті різнорідних індивідуальностей" (2,278).

Вища мета існування нації, за словами А. Річинського — розкрити якийсь момент вічного Буття, залежно від природних дарувань особливої місії й чинної енергії кожного народу. Тому й мають вони, як сказав апостол Павло, різні здібності, нахили, сили (1 Кор. 12,4-31; Ефес. 4, 17).

Кожна людина і кожна нація, одержавши свій *талант* (Мт. 25,14-30) мусить сповнити відповідну мету на Землі. Для цього, пише А.Річинський, мало знати, потрібно вольове напруження і здатність відчувати, а це досягається вихованням. Народ, як той євангельський недбалый раб, може змарнувати свої сили й дарування, не виконати своєї провіденційної місії. Такий народ приречений на смерть. Смерть і забуття чекають і людину, яка відкидає значення національності, не виконує свого призначення, не допомагає своєму народові у служінні Богу (2, 280- 281).

Біблія знає початок людської історії, знає вона і завершення — Страшний Суд, коли надійде «година народів» (Єз.30,3). Про це

говорить Старий Завіт, підкреслено це і в Новому, коли всі народи придуть і поклоняться у день Суду, тоді, за словами А. Річинського, обновилося всяке сотворіння й просвітліє вічною правдою. Ніщо не згине - ні тілесність, ні національність, а навпаки — лише тоді досягне завершеної повноти свого буття. Кожний народ під проводом свого ангела стане тоді до відповіді. Народи, які не змарнували своїх „талантів" і які сповнили своє „служіння" й своїм чинним уділом у виконанні Божого плану заслужили бути вписаними в книгу життя, увійдуть у Новий Єрусалим (2,281-283).

У підсумку своїх дослідів про взаємодію релігійного та етнічного на сторінках Святого Письма, Арсен Річинський зробив такі висновки: перший — „нація... є соборною особистістю ноуменального порядку. Тому нація безсмертна, як і душа людська". З першого випливає другий, більш практичний — „ігнорувати національний чинник і виправдовувати це негативне ставлення до нього нібито релігійними міркуваннями — невільно, бо якраз Святе Письмо виразно стверджує *абсолютне, невмируще* значення національності" (2,282).

Таким чином, ми простежили формування А.Річинським оригінального вчення про націю як установлену Богом вічну реальність. В основі богословських пошуків А. Річинського, за визначенням провідного українського етнолога релігії Людмили Филипович, лежить основний принцип єдності світу, Божого і людського, принцип єдності в множинності («многості»). Множинності Божої природи відповідає багатоіпостасність людської істоти, а відтак — й етнічна множинність та різноманітність людства. Від цього походять й інші множинності (церкви, суспільства тощо) [5, 71].

Глибоке і вдумливе дослідження Святого Письма крок за кроком привело А.Річинського до розкриття Божого плану: з'яви з Божої волі людини, родів і народів, надання їм різних „дарів, служінь і дій", а відтак і відповідальності: у свободі здійснювати свій вибір, змарнувати свій „талант" чи виконати призначене, перейти у Вічність чи зазнати забуття. У підсумку це дозволило А. Річинському зробити висновок першорядної ваги: „Церква і Нація, як форми організації людства, не зможуть бути ані чужі, ані тим більше протирічити собі. Вони своїм предметом мають Вічне" (2, 384).

Використані джерела

1. Арсен Річинський - ідеолог Українського Православ'я. —Київ-Тернопіль-Кременець, 1998.
2. Річинський Арсен. Проблеми української релігійної свідомості.- Київ-Тернопіль, 2002.

3. Річинський Арсен. На манівцях // Український богослов.- Вип.2. – К., 2003.
4. Лотоцький О. Національний елемент в християнстві // Духовна Бесіда. – 1925. - №2.
5. Филипович Людмила. Етнологія релігії. – К., 2000.
6. Слобідський Серафим, протоієрей. Закон Божий. – К., 2003.

П. КРАЛЮК (Острор)

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО

Однією з проблем, яка найбільше цікавила А.Річинського, було питання про роль національного моменту в релігійному житті, про співвідношення національного й релігійного. Це питання так чи інакше розглядалося в ряді його праць, зокрема "На манівцях", "Проблеми української релігійної свідомості" та інших. На дане питання звертали увагу дослідники, зокрема, А.Колодний, О.Саган, Л.Кондратик, П.Яроцький, аналізуючи творчість А.Річинського.

Розглядаючи погляди мислителя на вказану проблему, варто зазначити, що вони формувалися під впливом двох основних чинників. Перший чинник - православна релігійність А.Річинського, яка була закладена ще в дитинстві. Адже він виховувався в родині священика, а це не могло не позначитися на його поглядах. А.Річинський завжди шанобливо ставився до релігійної традиції, неодноразово акцентуючи на цьому увагу.

Проте не можна вбачати в його особі догматика-ортодокса, який сліпо дотримується канонів. Тут приходимо до другого чинника - українського національного руху. А.Річинський під впливом різноманітних факторів сформувався як національно свідомою особистістю. Він сам брав участь в національному українському русі під час визвольних змагань 1917-1920 рр., а в міжвоєнний період був одним із активістів "Просвіти" на Волині.

Дія цих чинників призвела до того, що А.Річинський намагався поєднати не зовсім поєднувані речі - релігійне та національне. Принаймні, він сподівався знайти тут якийсь оптимальний синтез.

Очевидно, варто мати на увазі, що національний символічний світ (національна уявна спільнота) в певному сенсі є альтернативою релігійному символічному світу. На це не безпідставно звертав увагу Б.Андерсон [1, 29-36]. Про це також говорили релігійні діячі.